

De boerderij Op ter Borg te Wirdum

Uitgeverij 't Hof, Postbus 100, 9200 BA Wirdum, Friesland
www.t-hof.nl

uitgegeven naar aanleiding
van het gereedkomen
van de restauratie 1999 tot 2000

onder redactie van:
K. Holstein
G. Smit

eindredactie:
Hongerige Wolf Teksten

een gedeelte van een gesloten zeeverring tot stand. Aangenomen wordt dat dijken, evenwel in de vorm van zomerkaden, reeds omstreeks 1000 zijn aangelegd, waarbij uitermate gebruik werd gemaakt van het natuurlijk reliëf. In dat verband komt de kwelderrug van Zeerijp in aanmerking. De volgende dijk ligt op een halve kilometer ten noorden daarvan en tot in de veertiende en vijftiende eeuw werd het stroomgebied van de Fivel stukje bij beetje verder zeewaarts ingepolderd.

De aanleg van dijken zorgde in de loop van de Middeleeuwen voor grote veranderingen in het bewoningspatroon op de kleigonden. De redelijk veilige omstandigheden maakten het mogelijk om de boerderijen bij de landerijen buiten de wierde te vestigen. Veelal werd daarbij het erf nog wel enigszins verhoogd omdat de waterhuishouding nog gebrekkig was en stormvloedten nog diverse keren dijkdooibraken veroorzaakten. De ophoging gebeurde bijvoorbeeld met grond uit een gracht rond het erf.

Door de verplaatsing van boerderijen, maakten diverse wierden gedeeltelijk of zelfs geheel onbebouwd. Ook Op ter Borg zal oorspronkelijk als bedrijf op een van de Windumer wieren hebben bestaan. De bewoning in het dorp heeft zich in de loop der tijd langs de doorgaande weg en rond de kerk geconcentreerd.

Windum wordt aan het eind van de tiende eeuw voor het eerst in de geschreven bronnen genoemd, namelijk in de goederenlijst met bezittingen van de abbdij te Werden². De toekening in 1057 van het recht van markt, munt en tol aan Garrelsweer wijst er op dat in die tijd het Dansterdiep van Winneweer naar Delfzijl reeds bestond. Garrelsweer lag op een belangrijk strategisch punt, namelijk daar waar een verbinding over land, de Stadsweg, aan bewaarbaar water maakte. Uit enkele vondsten zijn dan ook munten bekend die volgens opschrift te Garrelsweer werden geslagen. Of de andere rechten ook zijn uitgeoefend is onzeker; maar lang zal de voorkeuspositie niet hebben gegolden.

Abbeelding 5: Munt, mogelijk geslagen te Garrelsweer. Penning Egbert II, GM inv.nr. 3150. Collectie Groninger Museum. (Foto: J. Steeh)

2. De Benediktijner Abbdij te Werden, bij Essen in het Rijngebied, word. circa 800 gesticht door Luitpold.

De geschiedenis van Op ter Borg tot 1594

Radmer Alma

De naam Op ter Borg

In Groningen en omstreken vindt men het woord borg terug in vele namen van boerderijen, kastelen en plaatsen. Bekend zijn de huizen Ter Borg in Warhuizen en Eddle. De Groninger taal kent het nog steeds: een börg is een kasteel of landhuis. Toch is het niet vanzelfsprekend om de naam Op ter Borg op die manier te verklaren. Een kasteel of landhuis noemde men in de Middeleeuwen meestal huus of steenhuis; borg had ook andere betekenissen.

Er zijn verschillende voorbeelden van Groninger boerderijen waarin het achtervoegsel -borg al in de Middeleeuwen voorkomt, zoals Commelborg en Witzenburg. Hier is niet noodzakelijk sprake van een börg die als voorganger op de huisstede stond; eerder wordt er een aanzienlijke boerderij mee bedoeld³. Een andere betekenis vinden we in de plaatsnaam Wagenborgen, waar een afkomst van berg (heuvel) waarschijnlijk is⁴, maar dat is bij de huizen met de naam Ter Borg niet aannemelijk. De derde betekenis, dijk⁵, vinden we in Groningen verschillende keren terug. Zo wordt de grens tussen het Gorecht en Duurswold van oudsher gevormd door de Borgsloot. Dit water is genoemd naar de Bure. Zoals de dijk die daarlangs liep in 1301 genoemd wordt. Borg in de betekenis van dijk vinden we ook terug in het Oudfries, de taal van de Wierdumers in de Middeleeuwen: 'abureh' als riviertijd en 'sebureh' als zeedijk⁶. In Ezinge wordt in de 15de en 16de eeuw regelmatig gesproken van een borch, waarmee in elk geval niet de latere borg Allersna bedoeld is, maar een dijk. Voor het laatst trof ik de aanduiding aldaar aan in de naam van Dyurt ter Borch in 1572.

Op grond van de geografische situatie zou men in eerste instantie verwachten dat in het geval van Op ter Borg de naam eveneens aan een dijk ontleend is. De boerderij ligt langs een natuurlijke waterloop die vanuit Wirdum naar het noorden stroomde en waarlangs vroeger een dijk liep. Toch is de naam Op ter Borg beter te herleiden tot een börg. Niet de pas in de 16de eeuw gestichte Fromaborg ten westen van de boerderij, maar een borg die

3. Met dank aan dr. R.A. Elshing voor zijn naamkundige adviezen.

4. H.J. Maerman, *Nederlandse plaatsnamen. Een overzicht* (Brussel, 1956) 46.

5. Maerman, *Nederlandse plaatsnamen*, 47. A.A. Beckman, *Het dijk- en waterschapstelsel in Nederland over 1795*

(=Groningerhage 1967) 1807-1809; slem. *Middelnederlandsch woordenboek XI* (=Groningerhage 1941) 379.

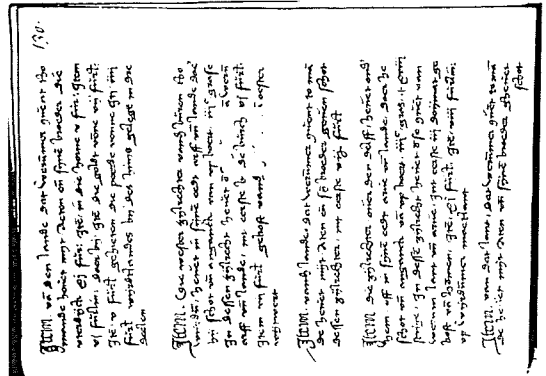
7. R.A. Groningen, H.J.K., inv.nr. 88.

op de plaats van Op ter Borg zelf stond. In 1470, toen de heerd (het landgoed) reeds in eigendom van het klooster Bloemhof te Wittewierum was, wordt verschillende keren van 'de burch' gesproken, waarmee zonder twijfel een middeleeuws steenhuis bedoeld is.

Op ter Borg in 1470

De eerste geschreven bron die melding maakt van Op ter Borg is het Wierumer Zijlboek, dat omstreeks 1470 geschreven werd. Het is een door sommigen vervaardigde beschrijving van de bezittingen van het klooster Bloemhof te Wittewierum, waaronder Op ter Borg. De borg, waarvan de fundamenten zich wellicht nog in de grond bevinden, werd waarschijnlijk gebouwd door een adellijke of aanzienlijke bewoner, ergens in de 14de eeuw. Zekerheid hierover hebben we echter niet. Ook is het onbekend wanneer het klooster Op ter Borg heeft verworven. Het feit dat aan de boerderij heerlijke rechten verbonden waren, kan erop wijzen dat het een vrij late schenking betreft, waarschijnlijk in de 14de eeuw of 15de eeuw. Van direct gebruik was geen sprake; de heerd werd aan landbouwers verpacht. Hun namen komen we in 15de- en 16de-eeuwse bronnen over Op ter Borg helaas niet tegen. Zeker is wel dat het klooster tot halverwege de 16de eeuw eigenaar bleef.

Het klooster Bloemhof was een relatief rijk klooster met tenminste 2.000 ha aan landbezit. Op grond van zijn uitgestrekte landerijen speelde het klooster op waterstaatkundig gebied een belangrijke rol in Fivelingo. De abt was overste schepper, wat vijf tegenwoordig dijkgraaf zouden noemen, van het Zijlvest der Drie Delfzijlen, dat het gebied tussen Groningen en de Eems grotendeels beheerde. In het Wierumer Zijlboek werden onder andere de rechten en bezittingen van het klooster opgesomd, voor zover die voor het waterstaatkundig beheer van belang waren.

Abbeelding 6: Een pagina van een 16de-eeuws afschrift van het Wierumer Zijlboek met de vermelding van Op ter Borg (de burch).
UB Groningen, Hs. P.E. 75, fol. 130.

Het Zijlvest der Drie Delfzijlen was in drie zijlvesten of waterschappen verdeeld, die elk weer in scheppertijen uiteenvielen. De scheppertijen bestonden op hun beurt uit zijlrechten. De scheppertij Wirdum hoorde tot het Slochterzijlvest en bestond uit zes zijlrechten, waaronder Wirdum-Oosterdeel en Wirdum-Westerdeel. In het Wierumer Zijlboek vinden we de oudste omschrijving van de landerijen die bij Op ter Borg horen. Over het Oosterdeel van Wirdum lezen we:

- In 't eerste dat heem daer die borch op staet 1 gras,
die valligen 24 honden, die in dessen zijlrecht schot geven ende wes daer meer is dat geve
schot Enymer zijlrechter.
Item de venne daer die wech doer gaet na Randweer⁸ 16 furlingen
Item die Boevenne 8 furlingen
Item om dat huys twe kampkens 5 furlingen
Item die Kerckvenne 12 furlingen⁹

In hetzelfde zijlrecht worden meer kloosterbezittingen genoemd die grotendeels horen bij de boerderij aan de zuidkant van de Wirdumer wierde. Voor het overige betreft het losse landerijen. In het Westerdeel van Wirdum worden verder nog beschreven:

- In 't eerste bij de burch 6 furlingen
Item 7 furlingen gekoift van den convente van Oostervijwert.

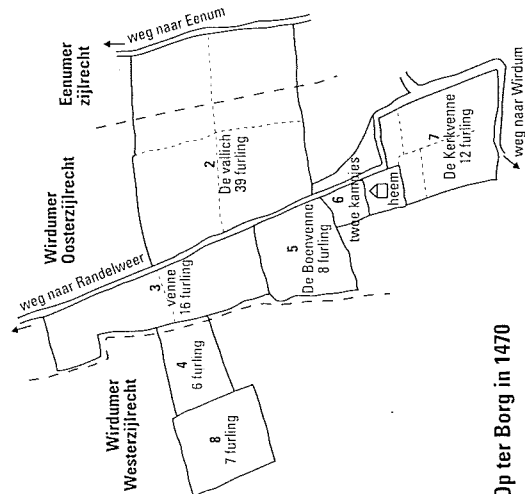
Een deel van de landerijen valt ten slotte nog onder de scheppertij Eennum:

- In 't eerste 10 grasse van der valligen bij die borch, dat den convent toebehoort¹⁰
Iets verder in het boek staat de beschrijving van de heerd Op ter Borg:
An de noordersijet van den buren die burch
In den eersten dat heem 1 1/2 furling ende ys een heel heert
Item die vallich 39 furlingen
Item die venne daer de wech doer gaet na Kantwert 16 furlingen
In 't westeren daerbij 6 furlingen
Die Boevenne 8 furlingen
Item om dat huys twe kampkens 5 furlingen
Item die Kerckvenne 12 furlingen
Item 7 furlingen, gekoift van den convente van Wijwert¹¹

De combinatie van deze gegevens leert ons iets over de gebruikte landmaten. Een gras wordt in Wirdum gerekend op 0,44 ha en een hondert is 2/3 gras. De furling levert meer moeilijkheden op. Tot nu toe wordt aangenomen dat één furling 1/10 gras is¹², maar de heemstede van de borg is 1 gras volgens de eerste beschrijving en 1 1/2 furling volgens de

8 Randelwee was een buurschap in de zuidwesthoek van het kerpel Eennum, waar in de 19de eeuw nog twee beelderijen stonden.
9 De tekst van het Wierumer Zijlboek is overgenomen in enkele 16de-eeuwse afschriften. O.a. Universiteitsbibliotheek Groningen, Hs. P.E. 75, fol. 129v-130r.
10 Ibidem, fol. 123r.
11 Ibidem, fol. 131r.
12 M.A. Hofman, *Meten en wegen in Groninger (Uithuizen) 1986*, 19; W.A. Ligendag, *De Wolden en het water* (Groningen 1995) 167, noot 189; J.M. Verboef, *De oude Nederlandse maten en gewichten* (Amsterdam 1982) 130.

tweede beschrijving. Een furling zou dus net als een honderd $\frac{2}{3}$ gras moeten zijn. Dit blijkt inderdaad te kloppen: de vallich¹³ is immers 24 honderd + 10 gras volgens de eerste beschrijving en 39 furlingen volgens de tweede beschrijving. Die opdeling klopt als men één furling op $\frac{2}{3}$ gras stelt. De bevestiging van deze waande vinden we ten slotte elders in het Wierumer Zijlboek, waar gesproken wordt over '5 furlingen off hondert'¹⁴.

Op ter Borg in 1470

Abbeiding 7: De bedrijfsomvang van Op ter Borg in 1470.

(Tekening: R. Alma en Studio van Stalder)

Samenvattend was de heerd Op ter Borg in 1470 dus 60 grasen (26,4 ha) groot en bestond hij uit de volgende percelen:

1. Heemstede waarop de borg staat, 1 gras
2. De Vallich, 26 grasen, waarvan 10 grasen onder Eenumers zijrecht
3. De Venne waardoor de weg naar Randedelweer gaat, 10 $\frac{1}{3}$ gras
4. Ten westen daarvan 4 grasen, onder Wirdumer Westerzijrecht
5. De Boevenne, 4 $\frac{2}{3}$ gras
6. Twee kampjes om het huis, 1 $\frac{2}{3}$ gras
7. De Kerkvenne, 8 grasen
8. 4 $\frac{1}{3}$ gras, gekocht van het klooster Oosterwijverd¹⁵, onder Wirdumer Westerzijrecht

Bij benadering en met de nodige onzekerheid - de grastallen in die tijd zijn doorgaans niet heel nauwkeurig - kunnen de percelen door deze beschrijvingen aangewezen worden. Uit het kaartje blijkt dat de landerijen bij de heerd tussen 1470 en 1734 vermoedelijk hetzelfde gebleven zijn.

13. Een vallich of valge is een oeverwal.

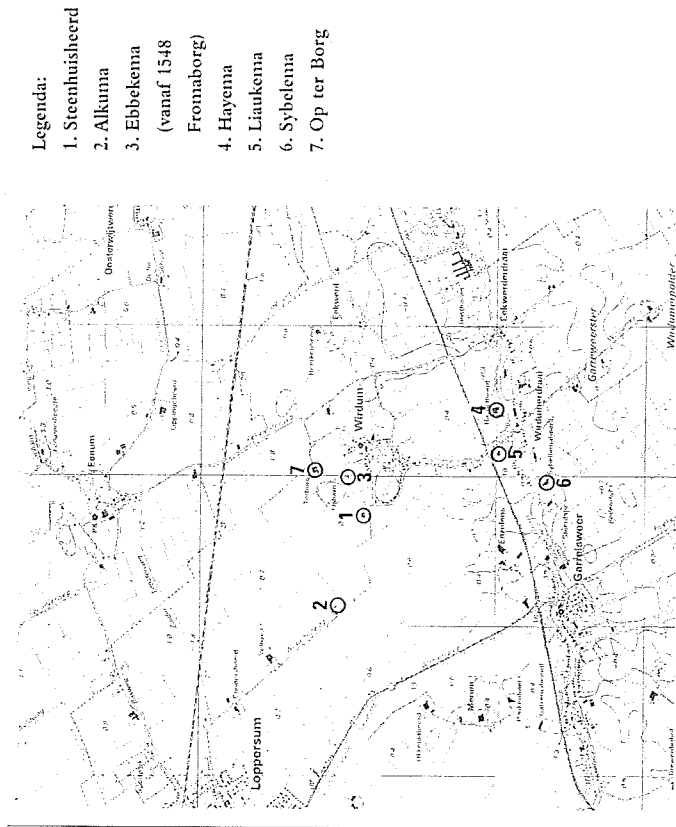
14. U.B., DE, 75, fol. 121v.

15. De aan het einde van de 15^e eeuw opgeheven johananner commanderie te Oosterwijverd.

Behalve de nieuwe inzichten over de landmaat furling, is er meer nieuws uit deze reconstructie te halen. Zo blijkt dat de grens tussen het Wirdumer Oosterzijrecht en het Westerzijrecht in 1470 anders loopt dan de 18de-eeuwse indeling, zoals die door Siemens gereconstrueerd werd¹⁶. De grens werd gevormd door de oude waterloop ten westen van Op ter Borg, en dus niet door de weg naar Randedelweer. De boerderij en de bijbehorende valge lagen immers in het Oosterzijrecht. Dat is opvallend, want bij de juridische indeling viel Op ter Borg in de westerlauw van Wirdum, zoals we hieronder zullen zien. De grens hiervan werd blijkbaar gevormd door de weg naar Randedelweer. Verder viel de grens van de schepperij Eenum blijkbaar niet samen met de kerspelers¹⁷ en jurisdictiegrens. In afwijking van de reconstructie van Siemens lag deze ten westen van de Eekwerdweg.

De edele heerd Op ter Borg

Op ter Borg was een zogenaamde edele heerd, wat wil zeggen dat op de boerderij het recht viel om eens in de zoveel jaar de redger te benoemen. De redger sprak recht in de rechtstoel van Loppersum en Wirdum, ongeveer het gebied van deze twee kerkdorpen. Het redgerrecht viel ieder jaar op één van de twaalf clauwen of deelgebieden van de rechtstoel.

Abbeiding 8: De huidige topografische kaart met de locatie van de 7 edele heerden.

(Onderliggende kaart: © Topografische Dienst, Eenum; tekening: Studio van Stalder)

16. B.W. Siemens, Het Generale Zijlboek der Drie Deltzijlen, in: *Gronings rechtspraak* (1954) 118-152, aldus de kaart tegenover pag. 132.

17. De grens van de parochie.

Iedere keer als een clauw aan de beurt was, eens in de twaalf jaar, viel het op één van de boerderijen in die clauw. Op ter Borg was gelegen in de Wirdumer Westercloauw, met zes andere edele heerden: Steenhuisheerd, Alkuma, Ebbekema, Hayema, Liaukema en Sybelema.¹⁸ Ieder van deze heerden was dus in theorie eens in de $12 \times 7 = 84$ jaar aan de beurt om de redger te leveren.

Het spreekt voor zich dat deze ingewikkelde regeling vaak mis kon gaan. Om dat te voorkomen hield men de roulatie bij in zogenaamde clauwboeken, waarvan er meer dan honderd bewaard zijn gebleven. Van een aantal rechtstoelen werden ook slijfboeken bijgehouden, waarin jaarlijks de aanspraken en aanzweringen van het redgerambt werden genoteerd. Van Loppersum zijn deze gegevens vanaf 1481 bewaard gebleven. Daaruit blijkt dat de geëmmiteerden van de kloostergoederen in 1620 namens Op ter Borg de redger van Loppersum en Wirdum benoemden. Het was de eerste keer dat een benoeming namens de boerderij plaatsvond. Toch is dat geen vreemd verschijnsel, want kloosters hadden vaak weinig belang bij de uitoefening van regterrechten. Als zij er al aan dachten dat hun edele heerd in een bepaald jaar aan de beurt was, lieten zij de uitoefening daarvan doorgaans over aan derden. Zo lieten zij de bediening van hun rechten in Loppersum en Wirdum rond 1500 aan de familie Renigers ten Post, die op een steenworp afstand van het klooster woonde. Johan Renigers (circa 1465–1539) noteerde over de edele heerden te Wirdum, waaronder Op ter Borg:

Die van Wittewerum hebben daer twe heerde, die geven sie mij oick alle tijt.¹⁹

Er zijn echter nog geen exacte jaren vóór 1620 bekend waarin namens Op ter Borg daadwerkelijk een redger aangezworen is geweest.

Er waren meer roulerende ambten aan Op ter Borg verbonden. Langs de heerden die jaarlijks de redger leverden, ging in Loppersum en Wirdum ook het recht rond om de overrechter of lankrechter te leveren. In deze rechtstoel waren er twee: één van Loppersum en één van Wirdum. De overrechter had bepaalde rechtsprekende bevoegdheden en deelde in de boetes die de redger moest innen. Op ter Borg leverde eens in de 42 jaar een overrechter, maar ook hier gebeurde het regelmatig dat de omgang van dat recht in het ongereede maakte en het klooster Wittewierum zijn beurt verzuimde.

Verder werd iedere drie jaar een nieuwe zijlrechter van Wirdum Oosterdeel geleverd door één van de vier daartoe gerechtigde heerden. Een lijst van onnavigaties van de zes zijlrechter Eeden in het Wirdumer Schepperschap, 1588, vermeldt dat de Wirdumer Oostereijlrecht in dat jaar viel op Op ter Borg, gebruikt door Lippe Sierts. Daarna was in 1591 de kerkenheerd²⁰ aan de beurt, in 1594 Oostervierumerheerd²¹ (Steenhuisheerd) en

18. Voor de gereconstrueerde legging van deze heerden zie J.E. Maaninga en G.A. Ibhingers, *Bijlagen tot de kennis van de gemeente Loppersum* (Othmarum 1969) 113, 174–180.

19. R.A. Grommingh, H.A. Farnsum, *inver.* 9, fol. 134. Renigers spreekt hier over de Wirdumer Westercloauw, maar uit het verband blijkt dat hij o.a. Op ter Borg bedoelt. Ook de heerden in de Eekweler clauw werden aan Renigers geëmmiteerd; in der eborwen hebben die van Wittewerum und van Schitwolderclouwer heerden unde stemmen, die plecken 1 mij stedes te geven.

20. De Kercke. Heerde. boerderij in eigendom van de kerk te Wirdum, gelegen ten zuiden van de postoorie en ca. 1734 gebruikt door Wirt Paulus.

21. De boerderij ten zuidoosten van de vorige, eigendom van de pibaanier commandant Oostervierumer af Heerdeclouwer, ca. 1734 gebruikt door Jan Wildrus.

ten slotte in 1597 Wittewierumerheerd²², gebruikt door Harmen Cuiol. In 1600 zou Op ter Borg weer de zijlrechter moeten leveren.

Een ander ambt dat rouleerde, was dat van de wedman van Wirdum. In de Middeleeuwen was een wedman een ambtelijke getuige die de redger bijstond. In die tijd was het een betrekkelijk aanzienlijke functie, die bekleed werd door de landbouwers van het dorp. In de 17de en 18de eeuw werd de wedman meer een gerechtsdeurwaarder en werd het ambt het niet langer door boeren waargenomen. Van Wirdum is de lijst bewaard gebleven met de achttien boerderijen waarlangs het wedmanschap omging²³. Op ter Borg was volgens deze lijst in 1639, 1657, 1675 en zo ieder achtentiende jaar aan de beurt. We mogen aannemen dat deze omgang reeds in de 15de en 16de eeuw functioneerde.

Van kloosterbezit tot provincieboerderij

In een poging een dam op te werpen tegen de voortstormende reformatie werd in 1559 een bisschoppelijke herindeling van de Nederlanden doorgevoerd. Tot dan toe werd het zieleheil van de Ommelanders bewaakt door de bisschop van Münster; naar met de instelling van het bisdom Groningen deed een nieuwe opperheerder zijn intrede. Om de Groninger bisschop van inkomsten te voorzien werd in 1561 het klooster Bloemhof opgeheven en kwamen de goederen in het bezit van het nieuwe bisdom. Na het overlijden van bisschop Knijff in 1576 vervielen de bezittingen aan de Staten van de Ommelanden. De Spaansgezinde stad Groningen eigende zich het beheer toe na het Verraad van Remmenberg in 1580²⁴. Al vanaf 1561 was Op ter Borg dus geen kloosterboerderij meer. Na de Reductie van 1594 werden ook de eigendommen van de andere Groninger kloosters door de overheid geconfisqueerd en voerden de Staten van Stad en Lande gezamenlijk het beheer over alle kloostergoederen.

De eerste bewoner met een naam: Lippe Sierts

De naam van de bewoner/gebruiker van Op ter Borg in 1594 is bekend: Lippe Sierts. Voor het eerst wordt hij genoemd op 12 januari 1584, als gebruiker van 43/2 gras land in Wirdumerhamrik, ten zuiden van het Damsterdiep²⁵. Het is niet duidelijk of hij toen Op ter Borg reeds bewoonde en de 43/2 gras daarnaast gebruikte. Een jaar later wordt hij vermeld wanneer hij met zijn vrouw Gele een rente koopt van Geles ouders Oemke Sierts en Anna te Uithuizen²⁶. In ieder geval bewoonde Lippe Sierts Op ter Borg in 1588.

Over Lippes voorgeslacht is nog niets bekend. De wapens van Lippe Sierts en zijn vrouw blijken uit de grafzerk van Gele in de kerk te Wirdum. Het linkervapen op deze zerk (gedeeft: I een halve adelaar; II drie lilles, in het schildhart vergezeld van een roos) zal dat van Lippe zijn, het rechterwapen dat van zijn vrouw (gedeeft: I waarschijnlijk vier klaver-

22. De boerderij direct ten oosten van de vorige, ca. 1734 gebruikt door Jan Romis.

23. R.A. Grommingh, H.A. Farnsum, *inver.* 9, fol. 79b.

24. E.H. Roelheima, *De klooster- en psoedijgoederen in de provincie Groningen* (Groningen: Den Haag 1928) 24–25.

25. R.A.G., H.J.K., *inver.* 657, nr. 442.

26. R.A.G., H.J.K., *inver.* 1164.

De bewoners van Op ter Borg

Dries Steenhuisen

De boerderij Op ter Borg wordt al eeuwen door leden van de familie Steenhuis bewoond. De eerste representant is Havic Steenhuis, die in 1686 bewoner werd van de boerderij. Toch is er ook het een en ander bekend over eerdere bewoners.³⁰

De eerst bekende families

De oudst bekende bewoner van Op ter Borg is, zoals we zagen, Lippe Sierts. In het Register der zijlrechter eeden van de schepperij Wirdum lezen we: 'de Wittewiermerheerd Ter Borch in 1588 bij Lippe Sierts in gebruik'. In 1598 wordt Lippe als eerste provincie-meier³¹ vermeld, en van 1607 tot en met 1610 is hij volgens de provinciale rekeningen van de kloostergoederen de enige meier van Op ter Borg. In de rekeningen van 1611 lezen we echter dat Lippe Sierts en zijn zoon Johan Lippens de heerd in gebruik hebben. Het is dan ook waarschijnlijk dat Sierts werd opgevolgd door zijn zoon.

Lippe was gehuwd met Geele Oemkens. Zij overleed in 1607. Haar grafzerk is nog steeds te vinden op het kerkhof van Wirdum. Het leesbare gedeelte van de tekst luidt:

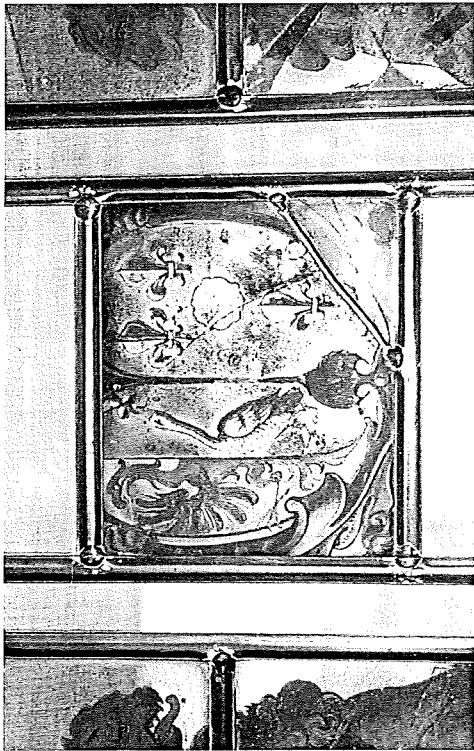
ANNO 1607. DEN 20 FEBRUARI IS IN DEN HEREN VERSTORVEN DE DOCENT-
SAME FROU GEELE OEMKES, DE HUISFROU VAN LIPPE SIERTS, WIENS SIELE
GODT GENEDEICH SY

Sierts senior is vermoedelijk overleden in 1615. Ook zijn zerk is op het kerkhof van Wirdum aanwezig. Te lezen valt nog:

ANNO 1615.... DE IS IN DEN HEREN ... DE ERB, LIPPE SIERTS, ... SIELE GODT
GENE ...

De zoon Johan Lippens was gehuwd met Renike Jelmers. Beiden waren van 1612 tot 1617 de bewoners van de boerderij. Na het overlijden van Johan in 1617 woonde Renke als weduwe op Op ter Borg, en na 1623 samen met haar tweede echtgenoot Willet Louwens. Van dat huwelijk zijn vier kinderen bekend: de zonen Havick en Jelmer en de dochters Grietien en Etien. Dochter Grietien trad op 16 mei 1652 te Niekerk in Hunsingo

³⁰ Bij de samenstelling van deze tekst is een aantal gegevens uit de Groninger Archieven toegevoegd door Gerrit Smit.
³¹ Een meier is een grondgebruiker en pachter van een boerenbedrijf.

Abbeelding 9: Glas-in-loodraam met een wapen dat verwant is aan dat van Lippe Sierts. Uit de kerk te Wirdum, nu naast de raadzaal van de gemeente Appingedam.

(Foto: K. Hulstijn)

bladen, geplaatst 1, 2 en 1; II een huismerck²⁷). Het wapen van Lippe vertoont sterke overeenkomst met dat op een glas-in-loodraam dat zich tot enige tientallen jaren terug in de kerk te Wirdum bevond²⁸. Het linkerwapen op dit raam geeft, met kleine afwijkingen, het wapen van de familie Van Bolhuis die op Eekwerd woonden, terwijl het rechterwapen in blauw drie gouden lelies vertoont, in het schildhart vergezeld van een rode roos. Dit wapen is dus identiek aan dat van Lippe Sierts, zij het dat de halve adelaar hier mist, maar dergelijke afwijkingen komen vaker voor in die tijd²⁹. Dankzij het raam kennen we dus ook de kleuren van Lippes familiewapen.

²⁷ A. Peltius, *Groninger geslachtsaantekeningen* (Assen/Amsterdam 1977) nr. 4241.

²⁸ Ibidem, nr. 4232. Thans zijn de Wirdumer ramen opgeschild met de raadzaal te Appingedam.

²⁹ R.H. Alma, *De vroegste ontwikkeling van de Groninger heraldiek*, in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 34 (2009) 5-15, aldaar 26, 31.